

տեղացի գիւղացիներին: Տնտեսական տեսակէտից եկեղեցիները աննախանձելի վիճակի մէջ են. չունեն շարժական և անշարժ կապքեր, նրանց եկամուտները կազմում են ժողովրդական նւէրները:

Քահանաները. — Չահարմանալը հարուստ է քահանաների կողմից. համարեա բոլոր մեծ գիւղերն էլ ունին իրենց քահանաները, միայն մի քանի փոքր գիւղեր չունեն, նրանք էլ օգտւում են մօտակայ գիւղերի քահանաներից: Այժմ Չահարմանալում կան 2(1) քահանաներ: Ահհա, սարանք նրանք, բացառութեամբ մի քանիսի, սահմանափակ կրթութեան և զարգացման տէր են և համարեա ոչինչ հասկացողութիւն չունեն հասարակական, գրական և այլ խնդիրների մասին, որով առարկայական ոչ մի դեր չեն կատարում հասարակական կենսքում: Նրանցից շատերի համար գոյութիւն չունեն ժողովուրդ, դպրոց, լուստարութիւն: Այդ է պատճառը, որ նրանք կորցրել են իրենց բարոյական հեղինակութիւնը ժողովրդի առաջ:

Գործակալ-քահանաները. — Չահարմանալի հոգևոր-եկեղեցական գործերը վարելու համար նշանակւում են երկու գործակալ — քահանաներ, որոնց պարտականութիւններն են հսկել կրօնական, եկեղեցական, դպրոցական և այլ խնդիրներ վրայ: Նրանք ընտրւում են Պարսկա — Հնդկաստանի թեմական առաջնորդի կողմից և ղեկավարւում են որոշ ծրագիր — կանոնագրով: Այժմ գաւառի գործակալ — քահանաներից մէկը Տէր — Յուսիկ քահ. Տէր — Սարգսեանն է, որի հսկողութեան և տրամադրութեան ներքոյ են գտնւում Մամուքա, Հաճիաբադ, Բալըղու, Սիրաք և Ամադաբադ գիւղերը, իսկ միւսը՝ Տէր — Եզնիկ քահ. Յակոբեանն է, որի ձեռքումն են վերին — Բոնաբը, Ճածի — Բոնաբը, Մուխլան, Շահբուլաղ, Լիվասեան, Մամուռան, Աղուլաղ, Մինազան և Դէշլէի գիւղերը:

Որպէս զի գործակալ — քահանաներն անթերի կերպով կատարեն իրենց պարտականութիւնները, թեմական առաջնորդ Սահակ Արք-եպիսկ. Ավատեանը գծել է մի կանոնագրութիւն, որի էական մասերն են.

Ա. հսկել Զահարմանալ գաւառի գիւղերի եկեղեցիների բարեկարգութեան և բարելաւութեան վրայ ու առանց զանցաւորութեան և թերացման կատարել սուրբ եկեղեցու ժամբարդութիւնը.

Բ. քահանաները պարտւմ առանց զանցաւորութեան մի մատենանի մէջ արձանագրել ամէմ մի ծնունդ, մկրտութիւն, պրակ և մահ.

Գ. քահանաները պէտք է աշաւուրջ հսկին երեցփոխների վրայ, որ եկեղեցական հաշիւը ճշտութեամբ և կամոմաւորապէս արձանագրեն:

Դ. զսակաղիք քահանամ միմէն որ գործակալից թոյլտուութիւն չստանալ, իրաւունք չունի պատկելու:

Ե. գործակալ քահանաները իրաւունք ունին գիւղերում պատահած ամախորժ խնդիրները քնննելու և վճիռ արձակելու:

Զ. Պէտք է հոգ տանեն բոլոր քահանաները գիւղերում գտնուող ազգային դպրոցների բարգաւաճման գործին:

Է. գործակալները պարտւմ իրենց պաշտօնը արձանագրապէս կատարել և չթերամալ:

Աւելորդ է ասել, որ գործակալ — քահանաները շատ ազգամ չարալար են գործադրում իրենց յանձնած պաշտօնը և աւելի տանջանք պատճառում արդէն տանջած գիւղացիներին:

Վ. ինճեա

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԱՆԻԻ ԱՆՑԵԱԼՆ ՈՒ ՆԵՐԿԱՆ

Անիի աւերակներուն մէջ ուխտաւորն ելու յատուկ բնակարան մը կար ժամանակին, որ յանձնուած էր լեռնցի բարի վանականի մը՝ Միքայէլ վարդապետի հսկողութեան: Ղարաբաղի այս եռանդուն վարդապետը՝ իր այցելուներուն տրամադրութեան տակ դրած էր Տօմար մը, որուն մէջ այցելուները կը գրէին իրենց կրած տպաւորութիւնը: Չեմ յիշեր ո՞ր այցելուն այդ Տօմարին մէջ նշանակած էր, թէ « Անի թաւաքարն մըն է »:

Եւ չէր չափազանցած:

Այո, Անի թաւաքարն մըն է, ուր դարերէ ի վեր կը պահուին հայկական գեղարուեստի հսկայական կոթողները, որոնք զարմանք կը պատճառեն նոյն իսկ Եւրոպացի գիտնականներու:

Անիի գեղարուեստական շինութեանց վրայ գիտնականներու ուշադրութիւնն հրաշալիորդ առաջին հմուտ և պատրաստուած ճամբորդն եղած է Ker Porter Անգլիացին, որ 1817ին այցելած է Անին: Ասոր

յաջորդած են ուրիշ Անգղիացի մը, W. Hamilton, և այլք՝ որոնք մէջէն ամենէն նշանաւորն եղած է Charles Texier ֆրանսացի ճարտարագետը, որ իր *Description de l'Arménie, la Perse et la Mésopotamie* միածալ եռահատոր հսկայ աշխատութեամբ (տպ. 1843ին) հիմը դրած է Անիի գիտական ուսումնասիրութեան, տալով բազմաթիւ յիշատակարաններու չափական պատկերները։ Բայց այս նշանաւոր քաղաքին՝ պեղումներու միջոցով կանոնաւոր ուսումնասիրութեան ձեռնարկած է մեր յարգելի նախագահը, Պրոֆ. Նիկողայոս Մառ, որուն փատարած ծափահարելի մեծ գործը յաւիտեանս պիտի մնայ հայ բանասիրութեան և մասնաւորապէս Անիի պատմութեան Տարեգրոց մէջ։

Անիի գոյութիւնը շատ հին է։

Ստոյգ կերպով չենք կրնար ըսել, թէ երբ եւ որո՞ւ ձեռքով հիմնուած է նախնական քաղաքը։ Այսչափը գիտենք, սակայն, թէ Քրիստոսի 321 թուականին Հայոց Տրդատ Գ. թագաւորին կողմէ անիկայ նուէր տրուած է կամսարականներու, որոնք ազգական էին Տրդատի։

Անիի մէջ իմ գտած մէկ արձանագրութիւնս (որ կը կրէ 622 թուականը), ցոյց կու տայ թէ նոյն թուին Անին բնակելի աւան մը կամ գոնէ գիւղ մը նէր, և Արիսողոմ անունով վարդապետ մը հիմնած է Միջնաբերդի ամենահին եկեղեցին։ Ահա այս արձանագրութիւնը.

«Իս՝ Արիսողոմ վարդապետ, յիւնցի զեկեղեցիս, իրոսկանորսեան ՀԱՅ՝, այսինքն՝ Քրիստոսի 622 թուին։

Ըրդ դարուն՝ կամսարականները Շիրակ գաւառն — Անիով մէկտեղ — ծախցին Բագրատունեաց տոհմէն Աշոտ Մսակեր զօրավարին (805 — 825)։

Բագրատունիք իրենց արքայական աթոռ ժամանակ մը Շիրակաւան և Բագարան աւանները թափառեցնելէ ետք՝ վերջնականապէս Անի փոխադրեցին։

Անի՝ Բագրատունեաց մայրաքաղաք եղաւ Աշոտ Գ. իւր Ողորմածի ժամանակ

(953 — 977), ճիշդ 961ին։ Այս թագաւորը Անին շրջապատեց պարիսպներով, որոնք մինչև վերջին ժամանակներս՝ գետնին տակ թաղուած կորսուած էին, բայց շնորհիւ Պրոֆ. Մառի տնայնապետ պեղումներուն՝ անոնք երևան ելան, և հաստատեցին մեր պատմիչներու խօսքերը։

Աշոտ Գ.ի որդին Սմբատ Բ. թղ (977 — 989), իր հօր յաջորդելով՝ անհամեմատ կերպով ընդարձակեց Անին, և նորանոր շինութիւններով ու հաստակաւորեց երկար պարիսպներով ամրացուց քաղաքը։ Պարիսպներու շուրջն ալ խորունկ փոսեր փորել տուաւ, պատերազմի ժամանակ զանոնք ջուրով լցնելու և թշնամիին մերձենալն արգելելու համար։ Սմբատ Բ. թղ եղած է նաև բուն հիմնադիրը Անիի Ս. Աստուածածնայ նուիրուած Մայր եկեղեցիին, որուն ստորին մասին վրայ փորագրուած է հետեւեալը. — ՍՄԱՍԱՍ Է՛, ԴԺՐԱԽՈՒՐԱՐ՝ Սմբատ իր եկեղեցիին աւարտումն առանց տեսնելու մեռաւ, և գործը շարունակեց իր եղբոր և յաջորդին՝ Գագիկ Ա. Շահնշահի (989 — 1020) կինը՝ Կատրանիդէ թագուհին։ Կարևոր է այս մասին կարգալ նոյն եկեղեցիին հաւաւային պատին վրայ փորագրուած հետեւալ յոյժ շահեկան արձանագրութիւնը.

«Ի ՆՍՐ Թուականիս Հայոց, ՄԺԹ Թուա՝ «կանին Հոռոմոց, Բենիսամին զրէ. ի ժա՝ «մանակս աստուածապատիւ և հոգեւոր «տեառն Սարգսի, Հայոց կաթողիկոսի, «և ի մեծափառ թագաւորութեանն Գագ՝ «կայ, Հայոց և Վրաց շահնշահի, ես՝ «Կատրանիդէ, Հայոց թագուհի, դուստր «Վասակայ, Սիւնեաց թագաւորի, յողոր՝ «մութիւնն Աստուծոյ ապաւինեցայ, և «հրամանաւ առն իմոյ՝ Գագկայ շահն՝ «շահին՝ շինեցի զսուրբ կաթողիկէս, զոր «էր հիմնադրեալ մեծին Սմպատայ. եւ «կանգնեցաք տուն Աստուծոյ, նորոգ եւ «կենդանի, ծնունդ հոյգեւոր և արձան «մշտնջենաւոր. զարդարեցի և զարդիւք «պատուականաւ, նուէրք ինձ ի Քրիստոս, եւ զարմից իմ եւ որդւոց՝ Սմպատայ, «Աբասայ և Աշոտայ »։

Այս շինութեան ճարտարապետն եղած է հայ գեղարուեստի պատմութեան մէջ քաջածանօթ Տրդատ ճարտարապետը, որ 989ի գետնաշարժէն քնասուած է. Պոլսոյ Այա — Սօֆիա եկեղեցիին նորոգութիւնն ալ կատարած է, որու մասին հետեւեալը կ'ըսէ ժամանակակից պատմիչն՝ Ստեփանոս Ասողիկ.

«Եւ զկնի սակաւ աւուրց շարժեցաւ աշխարհն Յունաց անաւոր զդրամար, «մինչև կործանել բազում քաղաքաց և «գիւղից և գաւառաց, ևս առաւել ի «Թրակացւոց և Բիւզանդացւոց աշխար. «հին հանդերձ ծովովն, որ ի մէջ նոցա «ծածանեալ ծփէր սասանմամբ, մինչև ի «նոյն ինքն ի Թազաւորական քաղաքին «Կոստանդնուպոլսի մեծաշուք և բազմա. «պայծառ զարդ հրաշատեսիկ սեանց և «պատկերաց և եկեղեցեաց մեծամեծաց «փլուզանիւր, և նոյն ինքն Սոփիայն, «որ Կաթողիկէն է՝ հերձանիւր պատառ. «մամբ վերուստ ի վայր Վասն որոյ «բազում ջան եղև արհեստաւոր ճար. «տարացն Յունաց առ ի վերստին նորո. «գել. Այլ անդ դիպեալ ճարտարապետին «Հայոց Տրդատայ բարագործի՝ տայ զօ. «րինակ շինուածոյն, իմաստուն հանճա. «րով պատրաստեալ զկաղապարս կազ. «մածոյն և սկզբնաւորեալ զշինելն. որ «և գեղեցկապէս շինեցաւ պայծառ քան «զառաջինն :» (Ասողիկ, Պոմ. Տիեզերա. կան, գիրք Գ, գլ. ԻԵ):

Գագիկի և Կատրանիդէի՝ արքայական այս ամրոյն եկեղեցաւորութեան ապացոյց է նաև այն՝ որ Կատրանիդէի կատարած շինութենէն զուրս՝ Գագիկ (մի և նոյն տարին) Տրդատ ճարտարապետի ձեռ. քով ուրիշ եկեղեցի մը հիմնած է Անիի Կաթողիցաձոր թաղին բարձունքին վրայ, և նուիրած՝ Ս. Գրիգորի անուան, ինչպէս կը նկարագրէ նոյն պատմիչը, հետեւեալ բառերով.

«Յայնմ ժամանակի, յորում լնոյր «լրութեամբ ամն Ռ. մարմնանալոյ կամ «մարդանալոյ Տնառն մերոյ, ի Վաս. «լի կայսեր յաւուրս, Գագիկ արքայ

«Հայոց Խորհուրդ բարի ի յանձին կա. «լեալ՝ զմեծաշէն եկեղեցին, որ ի Գաղա. «քաղաքաւոր, անուամբ սրբոյն Գրիգորի «շինեալ, որ էր փլեալ և կործանեալ՝ «կամեցաւ նոյնաձև չափով և յօրի. «նուածով յարդարել ի քաղաքին Անուոյ, «հիմնարկեալ ի կուսէ Կաթողիցաձոր ձո. «րոյն, ի բարձրաւանդակ տեղունն, տար. «փատենչ տեսողացն, մեծատաշ, վիմար. «ղեան, կոփածոյ վիմօք, մանուածոյ քան. «ղակաւ յօրինեալ, լոյսանցոյց պատու. «հանօք, երբակի դրանց դրանդօք, «սքանչաւան տեսեամբ գմբէթաւորեալ, «գունակ գերամարած և երկնանման զըն. «դին :» (Ասողիկ, Պոմ. Տիեզ. Գիրք Գ, գլ. ԻԵ):

Գագիկի շինել տուած այս փառաւոր և փառազարդ եկեղեցին, որ բոլորովին կործանած էր, իր աւերակներէն զուրս հանց զարծեալ Պրոֆ. Մառ, և հոն գտաւ Գագիկի մէկ արձանը.

Անշուշտ նոյն Տրդատի հսկողութեան տակ կառուցուած է նաև «Իշխանաց Իշխան» Գրիգոր Պահլաւունի (— 982) առատաձեռնութեամբ 980ին շինուած և կեղեցին, որ Ապուղամբեանց տոհմին սեպ. հական աղօթատեղին եղաւ. Այս Գրիգոր իշխանի անունը կը կարդացուի նոյն տա. ճարին արեւելեան կողմի արձանագրութեան մէջ, այսպէս.

«Քրիստոս Աստուած, յորժամ զառ «փառք հաւր ի նորոգել զերկիր, ողոր. «մեա Գրիգորոյ, ծառայի քո :»

Տաճարիս պահպանութեան և առօրեայ պէտքերուն համար Գրիգորի կիներ՝ Շուշան իշխանուհին նուիրած է զանազան կա. լուածներ, ինչպէս կը կարդանք նոյն տա. ճարին զրան վրայի երկու արձանագրու. թեանց մէջ.

«Կամաքն Աստուծոյ, ի Նոթ. Թուա. «կանխ, ես՝ Շուշան, տիկնաց տիկին, «գիւգակից Գրիգորոյ իշխանի, ետու «զՄրուանայ կուգապիս ի Սուրբ Գրիգոր : «Իսկ որ հալառակ գայ յիմոց կամ յա. «տարաց, Յօվթցն նշոված է հոգով և «մարմնով :» — «Յանուն Աստուծոյ, կամ

« եղև իմ՝ Շուշանայ, տիկնաց տիկնոջ,
« որ ետու զՄորուսնա կուղպակս ի Սուրբ
« Գրիգոր, 2 դրամ. է Սեդայի, և Ծ Մը-
« բուսնայ, 2 Ժ աւր ժամ ի Քրիստոս »:

Այս անգուգական իշխանին և իշխա-
նուհինն որդիներէն մէկը՝ Ապղարիպ
մարզպան, իր անծանական ծախքով շինել
տուած է Անիի Ս. Փրկչիչ եկեղեցին, ինչ-
պէս իր վկային հետեւեալ երկու արձա-
նագրութիւնները.

1. « Ի ՆՁԻ Թուականիս, ես՝ Ապղա-
« րիպ մարզպան, եղի հրովարտակ ի Սմ-
« պատայ (Գ) շահանշահէ առ կայսրն Յու-
« նաց՝ Միխէլ, ի կոստանդինուպոլիս, եւ
« շատ ջանիւ և մեծածախ գանձիւ բերի
« մասն ի Սրբոյ Խաչէն. եւ եկեալ կա-
« տարեցի զտաճարս զայս, եւ զնշանն
« լուսոյ կանգնեցի, ի պսակ հարսինս Քը-
« րիստոսի. և եղի լուծ սպասաւորաց եւ
« կեղեցւոյս՝ զկիւրակէին աւրն գիշերաւ
« պաշտան առնել, մինչև ի գալուստն
« Քրիստոսի. էւ քահանայ որ մեռանի ի
« Սուրբ Փրկչիս, քառասունը մի կայցեն
« յեկեղեցիքդ: Էւ եթէ ոք ի քահանայից
« եկեղեցւոյս՝ եւ յիմ սպասուցս և կամ ի
« գրենոյս յափշտակէ, կամ ծախելով, կամ
« զինչ և իցէ պատճառանաւք, և կամ՝
« զազաւութեան զհետ երթալ, և զեկե-
« ղեցւոյս մուտքս խորէ, և Սուրբ Փրկչիս
« ի պէտս ոչ անցուցանէ, Թժժ հայրապե-
« տացն նզովեալ լիցի. էւ որ զԳրիգոր
« իրիցու որդիքս յեկեղեցպանութենէ հա-
« նէ, կրկին անիծիցդ պարտական լիցի:
« Իսկ կատարիչ զրիս՝ աւրհնեալ լիցի »:

2. « Յամա աստուածապատիւ և հոգե-
« ւոր տեառն Պետրոսի, Հայոց կաթողի-
« կոսի, եւ ի Թագաւորութեան Սմբատայ
« (Գ), որդւոյ Գագկայ (Ո) շահանշահի,
« ի ՆՁե Թուականիս, ես՝ Ապղարիպ
« մարզպան, որդի Գրիգորոյ իշխանի, եւ
« Թոռն Ապուղամրի, եւ եղբայր վահրա-
« մայ և վասակայ, շինեցի զՍուրբ Փրկչիս,
« ի մայրաքաղաքս յԱնի, շատ ջանիւ եւ
« մեծածախ գանձիւ. եւ զնեցի՝ ի հալալ
« ընչիւ իմոց՝ կուղպականի Գ, եւ ձիթա-
« հանք, եւ այգի, և հողեաւ. և ետու ի

« Սուրբ Փրկչիս, և զարդարեցի ոսկով
« և արծաթով եւ ակամբք պատուակա-
« ճնաւ. և ետու Աւետարան և Տաւնա-
« կան, և նորոգեցի Հին և Նոր կտակա-
« բանաւ. և կանգնեցի միւլ տառջի Սուրբ
« Փրկչիս Արդ, եթէ ոք՝ ի մեծաց կամ
« ի փոքունց՝ յիմ սպասուցս և կամ յայլ
« իրացս որ ետու, եւ յափշտակէ եւ խա-
« փան լիցի, Թժժ հայրապետացն նզովեալ
« լիցի. իսկ, յետ ելից իմոց յաշխարհէս,
« եղի լուծ ի վերայ սպասաւորաց եկեղեց-
« ւոյս՝ զվարդիվառին քառասունն ան-
« խափան կատարել, մինչև ի գալուստն
« Քրիստոսի: Ընդ նմին եւ գ..... որդւոյ
« Գագկայ՝ Սմբատայ (Գ) շահանշահի »:
Հաւանական է, որ Անիի Ս. Առաքե-
լոց եկեղեցիին հիմնադիրն ալ նոյն Ապր-
ղարիպ մարզպանն ըլլայ:

Իսկ Ապղարիպի միւս եղբայրը՝ վահ-
րամ սպարապետ, որ — Անի պատմութեան
մէջ մեծ դեր կատարած է, վեստ Սար-
գիսի դաւաճանութեանց դէմ մարտելով
անվճատ, — 988ին շինել տուած է Մար-
մաշէնի Ս. Ստեփանոս եկեղեցին, որուն
շինութիւնն աւարտած է 1029ին, այսին-
քը՝ քառասունը միկ տարիէն, ինչպէս
կ'ըսէ նոյն եկեղեցիին հարաւային պատին
զայլի զխաւոր արձանագրութիւնը.

« Ենորհին Աստուծոյ, ես՝ վահրամ,
« իշխանաց իշխան եւ անթիպատ պա-
« տրիկ, որդի Գրիգորի, իշխանի Հայոց Մե-
« ծաց, ի ցեղէ Պահլաւունի, եւ ի զար-
« մից Սրբոյն Գրիգորի, Հայոց Առաւոր
« չի, որ յաղագս ի Քրիստոս յուսոյն՝ հիմ-
« նադրեցի զուրբ և զտիեզերական ուխտս
« Մարմաշէն, սկսեալ ի ՆՁե Թուականին
« Հայոց, յաւուրս Սմբատայ, որդւոյ Աշո-
« տոյ, Հայոց Թագաւորի, մինչև ի ժամա-
« նակս Յովանիսի, որդւոյ Գագկայ, Հայոց
« շահանշահի, առն իմաստնոյ, շինողի եւ
« խողադարարի, եւ ի Թուականս Հայոց
« ՆՁԸ. եւ կատարեցաւ մեծ ջանիւ եւ բա-
« զում ծախիւք՝ ես, եւ մայր իմ՝ Շուշիկ,
« Հայոց տիկնաց տիկին, եւ եղբարք իմ՝
« վասակ, իշխանաց իշխան, որ նահա-
« տակեցաւ ի Թուրքաց պատերազմի, եւ

«Արխարբի, Հայոց մարզպան, եւ մա-
«նուն Համզէ, որք էար ամենայն տամբ
«եւ տոհմիւ հաւատարիմք տերանց մերոց,
«եւ նահատակեալ ի վերա տանս Հայոց.
«աշխատութեամբ եւ արեամբ մեր եւ որդ-
«ւոց մերոց, եւ զանձուց առատութեամբ,
«եւ ամենայն հնարիւք, խնդրէաք ըզ-
«խաղաղութիւն աշխարհիս եւ զհաստա-
«տութիւն եկեղեցեաց. շինեցաք եւ այլ
«բազում հեկեղեցիս եւ վանորայս. բայց
«գտեղի հանգստեանս մերոյ՝ առաւել պա-
«տուով մեծացուցաք եւ լիացուցաք ամե-
«նայն գոյիւք, լերամբք եւ դաշտաւք. ա-
«ւանդեցաք ի սա՝ գեղս եւ ագարակս գան-
«գազինս...»:

Մի եւ նոյն պատին վրայ կը կարդանք
նաե հետեւեալ կարեւոր արձանագրութիւնը.

«Շնորհիւն Աստուծոյ, ես՝ Մարիամ,
«Ափխազաց եւ Հայոց թագուհի, դուստր
«մեծին Սենեքերիմա, եւ թոռն Գագկա,
«Հայոց արքայի, որ ետու զՏարուս ի
«սուրբ եւ ի տիեզերական ուխտս Մար-
«մաշէն, առաջնորդութեամբ հաւր Սոսթե-
«նիսի, վասն Գագկա՝ իմ պապոյն՝ մե-
«ղաց թողութեան, եւ կատային, իմ հան-
«կանն...»:

Այս արձանագրութիւն մէջ յիշուած
Մարիամը՝ Վասպուրականի վերջին թա-
գաւոր Սենեքերիմ Արծրունիի աղջիկն է,
որ մօր կողմանէ թոռն է Գագկա եւ կա-
տրանիդէի (կատայի)՝ Պոստի՝ ասոր վրայ
յինւով է, անշուշտ, որ Մարիամ ինքզինք
«Ափխազաց եւ Հայոց թագուհի» կ'անուանէ:

Պահլաւունեաց եկեղեցաւորութեան ա-
պացոյց է նաե Բագնայրի (Ղօզլիշա) Ս.
Աստուածածին եկեղեցիին շինութիւնը, զոր
կատարած է վերոյիշեալ վահրամ սպա-
րապետի որդիներէն մին՝ Սմբատ Մագիւս-
տրոս, մօտաւորապէս 1000 թուականին:

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱԶԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՀՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ԳՈՎ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես Բազմ. էջ 237)

6. — Ոսկեղարը դպրոց կը կոչէ միշտ
ուսումնաւարանք, ինչպէս տեսանք Փաւստո-
սի եւ Փարպեցւոյն վկայութեանց մէջ¹, եւ
զոր շատ յաճախ կը գործածէ նաե Ոս-
կերերանի թարգմանիչը², Յաճախապա-
տումը³, եւ այլք, ուր Մով. Կալանկա-
տուացին է դարուն՝ կը գրէ դպրոցատուն⁴,
իւր արմատն է դպիւր, պարսկերէնէ ծա-
գած⁵, որ կը նշանակէր գրիչ եւ ընթեր-
ցող⁶, եւ միանգամայն աշակերտի իմաստով
ալ գործածուած է⁷, եւ կոչուած նաե այս
երկրորդ բառով⁸: Տեսանք նոյնպէս դը-
պրոքիսեւածանցը՝ նշանակութեամբ լեզուի⁹
եւ գիտութեանց, ինչպէս «քրիստոսական
դպրութիւն» եւ այլն¹⁰, Հետեւաբար դպրոցն
էր վայրը՝ գրել, կարդալ, գիտութիւն ու
լեզուներ ուսանելու, զոր ժի դարը կը
կոչէր նաե վարժարան¹¹, եւ ժի ու ժի-
ղարք՝ դաստառուն¹², հանելով «դաս» բա-
ռէն՝ զոր պիտի տեսնենք քիչ յետոյ:

Ինչ ձև ունէր այդ վայրը՝ Գիտենք՝ որ
Հռովմայեցւոց ըով ծածկարան մ'էր պար-
զապէս՝ շուրջանակի բաց, եւ Յոյնք փո-
ղոցի մէջ կ'ուսուցանէին¹³: Դ-է դարերու
մեր գիշերօթիկ դպրոցները չէին կրնար
բնականաբար աղոյնց պէս կէս կամ ամ-
բողջովին բացօթեայ լինել, որովհետեւ
միանգամայն բնակարան էին աշակերտաց:

1. Աստ՝ 237, 240. — 2. Ոսկ. Թղթ. Ա, 569-71
ևն. — 3. Յեթ. 57. — 4. Կաղ. 39. — 5. Թեթ.
146. — 6. Եթ. Գ, 12. Սոթ. Բ, 133, ևն. — 7.
Մանգ. 27. — 8. Անգ. 93. Կոր. 27 ևն. — 9. Աստ՝
238. — 10. Աղթ. 42, 626. — 11. Աստ՝ Կոր. 8. —
12. Անգ. ե Գաւր. 300. — 13. Cabr. Ecole, 1732-33.